

Наталля Арсеннева

У 1988 годзе ў Беластоку я даведалася адрас Наталлі Арсенневай і напісала ёй ліст. Яна адказала. Яна не верыла ўжо, што можна хоць лістком даляцець да Беларусі. За паўстагоддзя жыцця на чужыне. Перапіска наша была не доўгай. Наталля мне адказвала з доўгімі перапынкамі, і лісты ішлі доўга. Яна хварэла, яе блізкія хварэлі, яе ўнучка перанесла траўму, трапіла ў аварыю. Яе нявестка памерла маладой, пакінула двое дзетак і старых бацькоў, паэтка дапамагала сыну апекавацца ўсімі.

Яна прыслала мне том вершаў “Між берагамі” з надпісам:

“Дарагая Данута! Дзеляць нас з Вамі адлегласці ў тысячы міляў, але чуемся мы, быццам лучыць і нас, і нашу творчасць нешта непадзельнае й чарадзейнае, а гэта слова — Беларусь! Ці ж не? Хай жа ж будзе яно, гэта слова, і з намі заўжды і ўсюды. Наталля Арсеннева, кастрычнік 1989 г.”.

Шкадную моцна, што я не напісала ёй пра яе паэзію ўсіх добрых словаў. Як яна натхняла мяне, захапляла ад першых спатканняў у віленскіх часопісах “Калоссе”, якія я чытала ў гродзенскім архіве яшчэ студэнткай. Яе вершы — гэта шквал пачуццяў, гэта як усё роўна нехта ўзнімае цябе — і ты даеш нырца ў блакіт, у асвятляльны моўны вір — і робішся такой жа шматколернай, стракатай і свежай, як яе вершы. Адкуль на фоне нашай ціхай зеляніны гэтая шматбарвовасць, гэтая пачуццёвая буйнасць, інакшасць, гэтая святочнасць?! Як Ніягарскі вадаспад — такая высокая, глыбокая, акіянская, такая нястрымная, як бы яна прадчувала сваё будучае жыццё не ў сціплай прыродзе, а там, сярод індзейскіх і негрыцянскіх цёмных рваных рытмаў, хрысціянская і язычніцкая, яна лавіла сваім чуццём гэтую ўсю непамернасць і знішчала спакой традыцыйных дактыляў, анапестаў. І мова яе беларуская — як

бы не наская гэта мова, мова слоўнікаў братоў Гарэцкіх і Лас-тоўскага, нібыта сялянская, а зусім элітная.

“Итальяское вино пагарай праліецца...”

*“Пакуль навесіць ноч на чорным небе ветах,
я кужалем сівым няўзнак датку свой верш...”*

Вядома, цякла ў яе паэзіі кроў Міхаіла Лермантава, які быў яе продкам па жаночай лініі, вядома, ужо былі створаны гарадскія вершы Максіма Багдановіча...

А Іосіф Бродскі яшчэ не нарадзіўся. Ён найбліжэй да яе па творчай манеры, — гэтаксама нанізваў вобразы, грувасці ў іх, як Наталля Арсеннева.

“... гэты момант тварэння, у які вочы мае, адчыненыя шырока, запаўняюцца сусветам і, як помпа, уцягваюць яго, гэты пакутны момант, калі я грувашчу на паперы элементы шахматнай гульні з бясконцасцю, гэты момант, які дазваляе забыць пра штодзённае...” Гэта думка паэта Чылі Вісэнта Гуідобра.

І я нанізваю яе светлы вобраз на ланцужок імёнаў вялікіх і прыгожых паэтаў, якія зрабілі мяне шчаслівай толькі тым, што стварылі, зрыфмавалі, а я прачытала аднойчы, я іх знайшла, адкрыла для свайго сэрца.

У часопісе “Калоссе”, а можа ў “Студэнцкай думцы”, я разглядала фотку Наталлі Арсенневай і Максіма Танка, неяк інтымна прытуліўшыся, як два галубкі, двое шчаслівых у сваёй духоўнай сяброўскасці, лучнасці...

А містычна — з другога боку — я каля Максіма Танка бачыла Ларысу Геніюш. Не спытала ў яе і не ведаю, ці спрабавала Ларыса напісаць Наталлі ў ЗША, ці хоць калі яны сустрэліся... Затое Анатоль Іверс апавядаў, як у вайну прыехаў у Слонім беларускі тэатр з Менску, у якім Наталля Арсеннева працавала, загадвала літаратурнаю часткаю. Былі яны знаёмыя па віленскім друку, таму Наталля з даверам сказала, што немцы хутка пакінуць Беларусь, а ёй давядзецца выехаць у эміграцыю. Анатоль Іверс прапаноўваў ёй сувязь з падполлем, але яна ведала, што камуністы яе не пашкадуюць, — муж працаваў у самапомачы...

*Дык дай мне роднага парогу
даткнуць, пакуль замкнецца кола... —*

Прасіла яна малітоўна ў Бога. Кола замкнулася, там засталася Наталля Арсеннева — за акіянамі, а лісткі яе думак, яе вершаваных радкоў прынеслі пошта і любоў да нас. Да нас, якія “паміж берагамі...” Толькі не рака нас разлучала, а нябёсы. Ці ёсць у іх берагі?

Наталля Арсеннева вытрывала паўстагоддзя жыцця ў эміграцыі. Была яна духоўна дужай, мела Бога ў сэрцы, мела слова роднае, за якое трымалася, мела сям’ю і “запраўдную” сяброўку Яню Кахановскую, бабулю Данчыка Андрусішына з роду Луцкевічаў (памерла 17.07.2005 года)

У эміграцыі людзі не жывуць, а ў большасці выжываюць, трымаюцца ад сустрэчы да сустрэчы за Бога і ўспаміны, якія перабіраюць у памяці.

Некалі да апошняй вайны нашы дзяды ездзілі ў Амерыку па заробкі на хлеб. І вярталіся. Жыць чалавеку трэба дома, чалавек — не дрэва, і без магілаў продкаў ён засыхае. Або прыжываецца на чужым дрэве як прышчэп.

Пачытайце, пра што мне пісала вялікая беларуская паэтка перад развітаннем у лістах — пра Крыж, пра Чарнобыль, пра надвор’е, баравічкі, якія збірала ў парку, быццам яны прараслі праз зямную цвердзь з Беларусі, яна цытавала сама сябе. Яна бачыла і разумела чужое, але жыла толькі сваім. На чужыне няма шчасця.

Лісты

8.01.1988 г.

Даражэнькая Данута!

Вярнулася ад знаёмых з Канады ў мінулым тыдні, за-спела Ваш ліст, ён чакаў мяне тут амаль тры тыдні, дык спяшаюся адказаць.

Перад усім, вельмі цешуся, што пакрысе знаёмімся, пачынаем перапісвацца, чуцца адной сям'ёй. Я тут, у Рачэстары, чуюся вельмі самотнай. Беларусаў тут амаль няма. Але трымаю ўсе гэтыя амаль 20 гадоў шчыльную сувязь з Нью-Ёркамі і больш-менш у курсе ўсіх нашых спраў. Жывём мы таксама вельмі сціпла і супакойна, выгадала сыну парачку — унука і ўнучку. Але яны яшчэ не жэняцца, хоць унук жыве асобна. Унучка скончыла каледж і ўжо другі год працуе. У нашым Рачэстары жыццё плыве вельмі супакойна. Гэта досыць вялікае места, каля 300 000 жыхарства, ёсць вялікі ўніверсітэт, палітэхніка і кансэрваторыя, але мы амаль ніякага ўдзелу ў жыцці горада не бярэм. У нас тут, як для мяне, лепшыя разрыўкі — гэта возера Антарыё, колькі паркаў, якія больш падобныя да лесу, адным словам, прыгожая жывая прырода.

Ці паверыце, што ў парку, які да нас блізка, шмат грыбоў, сапраўдных “нашых” баравічкоў! І наогул, вакол вельмі прыгожа, не верыцца, што жывём у такім вялікім месце. Больш пакуль што нічога не пішу. Калі гэты ліст атрымаеце, напішу больш.

Н. А.

1.11.1988 г.

Даражэнькая Данута!

Дайно ўжо, яшчэ ў верасні, атрымала ад Вас другі ліст, ішоў ён вельмі хутка, а не адказвала я таму, што чакала адбіткаў Вашых вершаў з цыкля “Эўфрасінні Полацкай”, якія мне абяцалі прыслаць з

Ню-Ёрку, а тады рыхтаваліся да гэтак званай Сустрэчы Беларусаў, якія адбываюцца тут што пару год. Сёлетняя, найбольшая, прыехалі на яе людзі з усяе Амэрыкі, з Эўропы, нават далёкай Аўстраліі. Супала наша сустрэча з 1000 хрысціянства на Беларусі. У сувязі з гэтым беларусы Амэрыкі выдалі паштоўку Крыж Эўфрасінні, якую пасылаю ў гэтым лісце Вам, а ну ж дойдзе. Гэта была б цудоўная ілюстрацыя да Вашага верша “Крыж”.

У праграме сустрэчы было высвячэнне з гэтае нагоды вялікага драўлянага Крыжа ў Прошчы, якіх 200 кіламетраў ад Таронта ў Канадзе.

Тут некалі, яшчэ ў пачатку мінулага стагоддзя, мясцовыя індыецы замучылі і забілі двух французскіх манахаў — місіянераў, Канада тады належала Францыі. З гадамі гэты прыгожы ўзгорак над лясамі й вазёрамі стаўся прошчаю, куды прыходзілі людзі са сваімі бедамі і просьбамі, маліліся. Ля падножжа ўзгорку вырас гарадок. У самой прошчы пабудаваная вельмі вялікая і прыгожая капліца. А тады эмігранты з усяго свету пачалі будаваць і стаўляць у памяць сваіх пакінутых родных краінаў на гэтым узгорку свае Крыжы і помнікі.

Цяпер ёсць 40 гэтакіх памятак, не было толькі беларускай. І вот сёлета ўдалося сабраць грошы й паставіць на самым шчыце ўзгорку й беларускую памятку — высокі Крыж, вельмі прыгожы, хоць просты, драўляны. Выглядае ён цудоўна, а ўнізе — лясы і азёры.

Сустрэча трывала 2 дні, а на 3-ці паехалі ў Прошчу асвяціць Крыж “За долю й шчасце Беларусі”. Суседзямі нашымі крыху ніжэй Югаславы й Філіпіны. Пасылаю Вам прысвечаны гэтай урачыстасці верш, які, як і Ваш, называецца “Крыж”. Быў на сустрэчы Сакрат Яновіч з жонкай Таняй з Беластоку, быў ён і ў Прошчы. Прыезджалі ў ЗША Оля Корбут з мужам. Данчык, унук мае найбліжэйшай сяброўкі Яні Каха-

ноўскай (з Луцкевічай), якая жыве ў Нью-Ёрку, ездзіў з імі па Амэрыцы як перакладчык. А вось і мой верш:

Крыж

Як вокам скінуць — сцяг пушчай сініх,
за пушчай далеч яшчэ сіней,
А тут, на ўзвышшы, стаіць над імі
наш Крыж прыгожы, маўляў у сне...

Шмат чулі свету Крыжы маленняў,
шмат просьбаў, выкаваных бядой,
прыйшлі мы ў Прошчу сагнуць калені,
свяціць не нечы ўжо Крыж, а свой.

“Зрабі свабоднай, зрабі шчаслівай
краіну нашу...” — маліўся хор,
і ўторыў натаўп, і спелай нівай
хінуўся, ветру наперакор.

А вецер дужаў, кудысь аблокі
зусім па-восеньску ўжо, плылі,
маўчала Прошча, унізе ж далёка
сінелі зараснікі й палі.

— Магутны Божа, — без слоў прасілі
мы ўсе, а рукі узняўшы ўвыш,
стаяў нязрушна на ўзгорку схіле
ён, гэтка родны ўжо сэрцу Крыж.

...

Тут дождж на ймгенне каменне спляміў,
рассыпаў кроплі ў траве, ў лісці.
Нянакш — і Нехта дзесь там, над намі,
наш Крыж вадою святой хрысціў.

5.09.1988

Калі мой гэты ліст атрымаеце, зараз адпішыце, хацелася б, каб Вы атрымалі паштоўку. А пакуль што, бывайце здаровы.

Вашая Н. А.

Рачэстар 22.10.1989 г.

Даражэнькая Данута!

Не крыўдуйце на мяне, што гэтак доўга не адпісвала на Ваш ліст, але мае хатнія абставіны гэтак склаліся, што ўсё давялося адкласці набок. Справа ў тым, што жыву я з сынам. 20 год таму давялося мне кінуць усё наладжанае жыццё ў Нью-Ёрку, кватэру, працу, сяброў і ехаць да сына ў Рачэстар — ён застаўся з двума нялетнімі дзецьмі на руках пасля смерці жонкі й прасіў мяне дапамагчы яму з імі. Ён у мяне застаўся адзін (старэйшы загінуў у часе вайны ў 1943 годзе), і я не магла яму адмовіць, кінула ўсё і прыехала да сына, выгадала дзяцей (хлопцу было тады 8, а дзяўчыне 4 з паловай гады), і вось ужо і сын праз колькі месяцаў выходзіць на пенсію (яму якраз споўнілася 65 год), і дзеці выраслі, але ў мяне ўжо мінула 20 верасня 86 год!

Так што здавалася б цяпер я магла б ужо ўздыхнуць свабодна, але насунулася іншая бяда: бацькі мае нябожчыцы нявесткі, якія жылі дагэтуль у добрым здароўі ў Флярыдзе і якіх мы наведвалі штогод у іхняй там блізу курортнай мясцовасці (ім аднаму 86, а другому 82 гады), раптам пачалі хварэць, і мне давялося туды ехаць іх даглядаць, бо сын мой не мог кінуць працы, а ўнучка таксама працуе, ды і што яна там магла б дапамагчы.

Вось я ў была там усё лета, справы ў іх зусім дрэнныя, чым гэта ўсё скончыцца, не ведаем, а тут — захварэла ўнучка — на ейную машыну, калі яна ехала з працы, наехаў нейкі п'яніца, і ў выніку ў ейнай спіне пашкоджаны 4 пазванкі, боль быў страшэнны, не магла ні сядзець, ні ляжаць, цэлы месяц не працавала. Цяпер лепш, ужо працуе, пакуль што пайдня, але я зноў занятая хат-

няй працай і ўсімі справамі, не гавораць ўжо аб маральных перажываннях. Я, ведама, не скарджуся, у жыцці ж усяк бывае, але ўсё ж лепш, каб усіх гэтых клопатаў не было.

Але цяпер, даражэнькая, ужо купіла вялікі канверт і бяруся высылаць Вам маю кніжку, тым больш, што ў міжчасе выйшаў дазвол на перасылку ў СССР літаратуры (кніг, журналаў і г. д.). На мінулым тыдні атрымала ліст з БССР ад В. Аксак, між іншым, яна піша, што бачыла й чытала маю кніжку “Між берагамі”, — “добрыя людцы далі пачытаць”, — яна піша. “Між берагамі” выйшла ў свет 10 гадоў таму невялікім тыражом і засталося іх ужо вельмі мала, у мяне асабіста ўсяго 3 экзemplяры, адзін пасылаю Вам. Рэшта, колькі іх там ёсць, собскасць Беларускага інстытуту навукі і мастацтва ў Нью-Ёрку, старшыня Вітаўт Кіпель. Ведаю, што ён выслаў у Менск пару разоў па 5 кніжак, і яны там ходзяць па руках, “добрыя людцы даюць чытаць”, як піша Валя Аксак.

У нас сёлета было вельмі гарачае й засушлівае лета, дык грыбоў, на жаль, не было зусім. А цяпер ужо запраўдная восень. Дрэвы стаяць усе ў золаце й гэтак прыгожа, што аж сэрца сціскаецца!

Вашая Н. А.

10.02.1991 г.

Даражэнькая Данута!

Учора атрымала ад Данчыкавай бабці, а маёй адзінай запраўднай сяброўкі Яні ліст і Вашу кніжку “А на Палессі”. Пакуль кніжка да мяне нарэшце трапіла, мінула гэтакім чынам шмат месяцаў. Яна піша, што нечага шукала й знайшла яе на дне бюрка. Відаць, Данчык, якому кніжку перадала Вера Бартуль, паклаў яе яшчэ ўлетку ў шуфляду й забыўся аб ёй. Ведама, “у маладых вецёр у галаве”, — як Яня піша. Вельмі цешуся, што кніжка ўсё ж у мяне ўрэшце рэштаў, вельмі Вам за яе дзякую. Мне вельмі падабаюцца Вашыя вершы пра на-

шую даўніну, пра Эфрасінню Полацкую, пра Усяслава Чарадзея, Лазара Богшу... Як шкада, што Вас не было на сустрэчы беларусаў у Кліўлендзе сёлета. Гэта была запраўдная сустрэча пасля столькіх год накіданай нам варажнечы, зязельных заслонаў, маны... Я ўсяго пару тыдняў па досыць цяжкае аперацыі, усё ж наважылася таксама пацягнуцца на сустрэчу і не шкадую, бо так цудоўна было пачуцца й нам і нашым сябрам — беларусам з-за мяжы, з Менску, адным непадзельным цэлым, дзецьмі аднае Бацькаўшчыны — Беларусі!

Сустрэча аднак мінула й засталіся адно ўспаміны. Невясёлая штодзённасць. Увесь апошні год крыху хварэю, прычэпілася нейкая трасца з роду вірусавых захворванняў, чхаю, кашляю, глытаю антыбіётыкі, а хвароба трымаецца. Ну, можа, як прыйдзе вясна, пацяплее, пачуюся лепш, увесь вольны час аддаю перапісцы, адказам на лісты з Беларусі, а таксама з Польшчы... Дзякуй Богу, што памяць мая яшчэ добра служыць, хоць мне ідзе ўжо 88 год. З гэтае прычыны не крыўдуйце, калі не заўсёды мо' у пару адказваю на лісты, а з кожнага Вашага ліста вельмі цешуся, бо веру, што жыве Беларусь і будзе жыць.

Ваша Наталля Арсеннева

Травень-чэрвень 1991 г.

Даражэнькая Данута!

І з вялікім спазненнем адказваю на Ваш ліст... Крыху хварэла сама. А тут у мае ўнучкі — яна са мной жыве — лекары знайшлі дыябет і астму... Ну, але, як кажуць, Бог не без міласці. І лекары абяцаюць яе падлячыць.

У нас сёлета была вельмі цёплая вясна, а цяпер вельмі сухое і гарачае лета. Трава пасохла, ужо не зялёная, але жоўтая і рудая, як у Афрыцы. Грыбоў сёлета не будзе зусім, так што і на гэтую прыемнасць — збіранне грыбоў — спадзявацца не даводзіцца.

Хіба пад восень, калі раздажджыцца, нейкі спрытнейшы грыб высуне галоўку.

Пасылаю Вам мой верш “Чарнобыль”, ён быў змешчаны ў апошнім нумары тутэйшай беларускай газеты “Беларус”...

Атрымліваю лісты з Беларусі, просяць маіх кніжак і фатаграфіяў — а іх і я не маю. Вайна заспела мяне ў хворай мамы ў Вільні, мы жылі тады з мужам і хлопцамі ў Пултуску, там усё прапала і пагарэла ў першыя дні вайны. Тое-сёе знайшлося ў Вільні ў людзей, трохі фатаграфіяў у маміным альбоме.

Мама памерла 15 верасня, я, пахаваўшы яе, узяла альбом. Вывозячы з дому на высылку ў Казахстан, забралі гэты альбом.

Ваша Н. А.

Чарнобыль (у 5-я ўгодкі)

Весні ранак. Ужо на парозе
я спыняю знянацку хаду:
надта хораша зноўку бярозы
карагоды на ўзгорках вядуць!

Іх імклівыя рукі на сіні
далячынь ткуць празрысты вузор.
Курапаты, Чарнобыль, Катыні
ім не засцяць ні вёснаў, ні зор.

Мне ж... мне мроіцца іншае ранне:
Хлопчык з пужкаю... статак... раса...
Ўпершыню ў поле выгнаў ён сёння,
красавік... Люба ў сонцы гайсаць!
Сонца ж — скрозь! Уваччу, у лазовым
жоўтым пухам прыбраным галлі,
нат у шчаснасці той без назову,
ад якое аж сэрца баліць!
І няўпрыцям нікому з худобы
чалавечай, што стоены сцень,

чорны сцень, найчарнейшы — Чарнобыль —
ужо крые, пакрыў іхны дзень.
Што з худой пастушковае жменькі
хутка выпадзе пужка, што ён,
як і безлічы меншых маленькіх,
моўчкі прымуць пакутлівы скон,
што узноў над маёй Беларусыяй
прарасце, забуяе бяда,
што... ды лепей вазьму памалюся,
да людскога і свой боль дадам.
Божа, Божа! Адзіны ў сусвеце,
хто ўсё знае, усё можа, — зрабі ж,
каб за нас не пакутвалі дзеці,
не яны каб, а мы неслі Крыж!

20.01.92 г.

Даражэнькая Данута!

Атрымала сёння Ваш ліст, ішоў больш за месяц, але ў нас гэта не дзіва ў перадсвяточны час. Летась адзін ліст з каляднымі віншаваннямі я атрымала перад самым Вялікаднем у Вялікую Пятніцу. Спачуваю Вам, што хварэеце, бо нездароўе адбіваеца на пачуццях. Я таксама... толькі-толькі пачынаю ачуньваць ад цяжэйшай прастуды... А да вясны яшчэ далёка. Але дзень ужо падаўжэў на паўгадзіны — і крыху палягчэла на сэрцы. А на грамніцы, да якіх толькі два тыдні, дзень ужо прыбудзе на цэлую гадзіну! Не смейцеся з мяне, але я зайсёды адчувала і адчуваю лучнасць з прыродаю і залежнасць ад яе. Таму і трываю тут.

... Мы тут перажываем, што ў Беларусі ўсё перамянілася захутка, баюся, што людзі будуць яшчэ больш пакутаваць, і таму не магу, не ўмею цешыцца, што Беларусь ужо не БССР, а Belarus, як пішуць цяпер тут газеты, і шмат хто дзівіцца, што ў маёй паэзіі я, аптымістка, гляджу на сучаснасць песімістычна. Ну, дай, Божа, каб усё скончылася добра. Цалую моцна.

Ваша Н. А.